

JAROSŁAW JASTRZĘBSKI

PAŃSTWOWE BIBLIOTEKI AKADEMICKIE W II RZECZYPOSPOLITEJ. SPECYFICZNE UREGULOWANIA FORMALNO-PRAWNE

WPROWADZENIE

Biblioteka jest od wieków uznawana za jedną z głównych instytucji służebnych uczelni wyższych, i to do tego stopnia, że nawet współcześnie, pomimo szybkiego postępu technicznego, dość trudno wyobrazić sobie możliwość prowadzenia rzetelnych badań naukowych, nie mówiąc już o akademickiej działalności dydaktycznej, bez wsparcia odpowiednio zaopatrzonej i wyposażonej biblioteki z kadrami wykwalifikowanych i pomocnych pracowników. Nie może zatem dziwić to, że od samego początku szkolnictwa, które obecnie nazywamy wyższym, każda placówka aspirująca do osiągnięcia najwyższego poziomu naukowego i edukacyjnego starała się o organizację własnej biblioteki dla potrzeb zarówno swych nauczycieli, jak i uczniów. Potrzeby logistyczne badań naukowych oraz działalności pedagogicznej uczyniły z biblioteki jedno z podstawowych urządzeń każdej uczelni. Nie inaczej było w II Rzeczypospolitej. Przedmiotem rozważań w niniejszej pracy będą jednak wyłącznie biblioteki szczególnej, można by rzec najbardziej prestiżowej części szkolnictwa wyższego ówczesnej Polski, mianowicie szkolnictwa akademickiego.

Ogólnopolski, jednolity i powszechny system szkolnictwa akademickiego został ustanowiony 15 września 1920 roku. Wprowadzono go *Ustawą z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich*, która obowiązywała od 15 września 1920 roku do 31 sierpnia 1933 roku¹.

¹ *Dziennik Ustaw* z 1920 r. Nr 72, poz. 494. Ogłoszona 10 VIII 1920 roku. Weszła w życie 15 IX 1920 roku. Nowelizowana była 9 razy, ale w niniejszej pracy odwołujemy się tylko do 3 z nich: *Ustawy z dnia 16 lipca 1924 r. o zmianie niektórych przepisów ustawy z dnia 13 lipca 1920 roku o szkołach akademickich* (Dz.U.R.P. Nr 72, poz. 494) (DzU z 1925 r. Nr 2, poz. 10), *Ustawy z dnia 18 marca 1932 r. o Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie* (DzU z 1932 r. Nr 30, poz. 305) oraz *Ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich* (DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247). Wydano do niej 2 akty wykonawcze, jednak w naszych rozważaniach odnosimy się tylko do *Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 13 stycznia 1921 r.*

System ten obok licznych mniejszych modyfikacji przeszedł jedną gruntowną reformę dokonaną 1 września 1933 roku *Ustawą z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich*, obowiązującą formalnie aż do 29 października 1947 roku².

Omawiany typ szkolnictwa był podzbiorem szkolnictwa wyższego, jego najbardziej prestiżową częścią, o najwyższym w kraju poziomie nauczania i wyłącznym prawie nadawania akademickich stopni naukowych (w tym doktoratu). Pierwotnie status akademicki uzyskało 10 uczelni państwowych: Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet Stefana Batoiego w Wilnie, Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, Uniwersytet Warszawski (od 31 sierpnia 1935 roku Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie³), Uniwersytet Poznański, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Szkoła Politechniczna we Lwowie (od 29 stycznia 1921 roku Politechnika Lwowska⁴), Politechnika Warszawska, Akademia Weterynarii we Lwowie (od 12 grudnia 1922 roku Akademia Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie⁵) i Akademia Górnicza w Krakowie⁶. Faktycznie jednak placówek tych było początkowo dziewięć, gdyż uczelnia wileńska, skutkiem reperkusji wojny polsko-radzieckiej (1919–1920) została w pełni objęta prawem akademickim Rzeczypospolitej Polskiej dopiero w 1922 roku.

Do końca trwania II Rzeczypospolitej nadanie statusu państwowej szkoły akademickiej mogło nastąpić wyłącznie drogą ustawy, podjętej na wniosek Rady Ministrów⁷. Akademia

w przedmiocie zmiany nazwy „Szkoła Politechniczna we Lwowie” na „Politechnika Lwowska” („Monitor Polski” z 1921 r. Nr 23, poz. 60). Uchylona 1 IX 1933 roku *Ustawą z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich* (DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247).

Uwaga redakcyjna: autor uwspółcześnił w całej pracy pisownie w tytułach państwowych aktów prawnych i statutów.

² DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247. Ogłoszona 29 IV 1933 roku. Weszła w życie częściowo 1 V 1933 roku, zaś w pełni 1 IX 1933 roku. Nowelizowana była 5 razy, ale w niniejszej pracy odwołujemy się tylko do *Ustawy z dnia 2 lipca 1937 r. o zmianie ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich* (DzU z 1937 r. Nr 52, poz. 406). Ujednoliconą została raz *Obwieszczeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 8 listopada 1937 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich* (DzU z 1938 r. Nr 1, poz. 6). Wydano do niej około 40 aktów wykonawczych, ale w naszych rozważaniach odwołujemy się tylko do 2 z nich: *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 21 lutego 1934 r. o organizacji Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie* (DzU z 1934 r. Nr 16, poz. 126) oraz *Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 grudnia 1936 r. o organizacji Akademii Stomatologicznej w Warszawie* (DzU z 1937 r. Nr 1, poz. 6). Uchylona 30 X 1947 roku *Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego* (DzU z 1947 r. Nr 66, poz. 415).

³ *Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26 sierpnia 1935 r. o nadaniu Uniwersytetowi Warszawskiemu nazwy: „Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie”* – DzU z 1935 r. Nr 66, poz. 412. Wszedł w życie z dniem ogłoszenia 31 VIII 1935 roku.

⁴ *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 13 stycznia 1921 r. w przedmiocie zmiany nazwy „Szkoła Politechniczna we Lwowie” na „Politechnika Lwowska”* – MP z 1921 r. Nr 23, poz. 60. Weszło w życie z dniem ogłoszenia 29 I 1921 roku. Uchylone 1 IX 1933 roku *Ustawą z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich* (DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247).

⁵ L. Lewandowski, *Akademia Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie*, „Semper Fidelis” 1994, Nr 3 (20), s. 9–15.

⁶ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

⁷ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494, DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247 oraz ogłoszone 7 I 1938 roku *Obwieszczenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 8 listopada 1937 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich* – DzU z 1938 r. Nr 1, poz. 6.

Sztuk Pięknych w Krakowie uzyskała go dopiero 14 stycznia 1925 roku⁸. Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie stała się nią 12 kwietnia 1932 roku⁹ (przy czym pełne prawa akademickie przyznano jej 1 marca 1934 roku¹⁰). Jako ostatnia z instytucji państwowych status szkoły akademickiej nabyła 1 września 1933 roku Akademia Stomatologiczna w Warszawie¹¹ (jednak pełnię praw akademickich rozciągnięto na nią 1 stycznia 1937 roku¹²). Liczba państwowych szkół akademickich wynosiła odtąd trzynaście i nie uległa już zmianie do końca okresu międzywojennego.

Szkoły akademickie dzieliły się na wielowydziałowe i jednowydziałowe. Klasyfikacja ta jest bardzo istotna ze względu na liczne odmienności w traktowaniu przez państwowe przepisy prawne tych dwóch typów uczelni. Niektóre szkoły akademickie w różnych okresach II Rzeczypospolitej zmieniały swój charakter z jednowydziałowych na wielowydziałowe lub odwrotnie. Większość uczelni akademickich należała zasadniczo do grona wielowydziałowych, w tym wszystkie uniwersytety, politechniki, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego oraz od 1921 roku Akademia Górnicza¹³. Szkołami jednowydziałowymi były Akademia Medycyny Weterynaryjnej, Akademia Stomatologiczna, Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie oraz od 1929 roku także Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie¹⁴. Dla tematu naszych rozważań interesujący jest szczególnie skutek tego podziału w postaci wyraźnej różnicy pomiędzy powyższymi dwoma typami szkół w zakresie struktury organizacyjnej¹⁵.

CHARAKTERYSTYKA I KLASYFIKACJA BIBLIOTEK AKADEMICKICH

Biblioteki akademickie były zaliczane do zakładów ogólnouczelnianych, pozawydziałowych i naukowych. Oznaczało to, że służyły potrzebom całej macierzystej szkoły, nie podlegały żadnemu z wydziałów (należy jednak w tym miejscu pamiętać o istnieniu uczelni

⁸ *Ustawa z dnia 16 lipca 1924 r. o zmianie niektórych przepisów ustawy z dnia 13 lipca 1920 roku o szkołach akademickich* (Dz.U.R.P. Nr 72, poz. 494) – DzU z 1925 r. Nr 2, poz. 10. Weszła w życie z dniem ogłoszenia 14 I 1925 roku. Uchylona 1 IX 1933 roku *Ustawą z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich* (DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247).

⁹ *Ustawa z dnia 18 marca 1932 r. o Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie* – DzU z 1932 r. Nr 30, poz. 305. Weszła w życie z dniem ogłoszenia 12 IV 1932 roku. Uchylona 1 IX 1933 roku *Ustawą z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich* (DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247).

¹⁰ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 lutego 1934 r. o organizacji Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie* – DzU z 1934 r. Nr 16, poz. 126. Ogłoszone 28 II 1934 roku. Weszło w życie 1 III 1934 roku. Uchylone 30 X 1947 roku *Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego* (DzU z 1947 r. Nr 66, poz. 415).

¹¹ DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

¹² *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 grudnia 1936 r. o organizacji Akademii Stomatologicznej w Warszawie* – DzU z 1937 r. Nr 1, poz. 6. Ogłoszone 7 I 1937 roku. Weszło w życie 1 I 1937 roku. Uchylone 30 X 1947 roku *Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego* (DzU z 1947 r. Nr 66, poz. 415).

¹³ Utworzono wtedy Wydział Górniczy i Wydział Hutniczy.

¹⁴ Zlikwidowano wtedy podział na Wydział Malarstwa i Rzeźby oraz Wydział Architektury.

¹⁵ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494, DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247, DzU z 1938 r. Nr 1, poz. 6.

jednowydziałowych), a podstawowym celem ich funkcjonowania było wspieranie działalności naukowo-badawczej i dydaktycznej uczelni. Do zadań biblioteki akademickiej należało również gromadzenie pomników wiedzy i piśmiennictwa.

Poza ustawami akademickimi funkcjonowanie biblioteki akademickiej normowały w każdej uczelni: statut i stosowny regulamin organizacyjny. Ten ostatni ustanawiał zasadniczo senat, choć przykładowo w Akademii Górniczej w Krakowie, przynajmniej przez pewien czas, uchwalało go zebranie ogólne profesorów¹⁶. Jednak w szkołach jednowydziałowych, których statuty nie przewidywały istnienia senatu, kompetencja ta przysługiwała: do 31 sierpnia 1933 roku radzie wydziałowej¹⁷, a następnie, do 13 lipca 1937 roku, zebraniu ogólnemu profesorów¹⁸, po tej zaś dacie radzie profesorów¹⁹.

Biblioteka posiadała również regulamin porządkowy określający warunki i sposób korzystania z jej zbiorów. Regulamin przygotowywał kierownik biblioteki. W latach 1920–1933 regulamin porządkowy wymagał zatwierdzenia senatu oraz Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Dość dziwna może się wydawać konieczność państwowej akceptacji tego rodzaju aktu, należy jednak pamiętać, że daleko posunięta ingerencja polskich władz w sprawy wewnętrzne szkolnictwa akademickiego jest jedną z rys charakterystycznych dla całego okresu II Rzeczypospolitej, i wcale nie wyłącznie dla rządów sanacyjnych. Zapewne główną przyczyną zachowania sobie prawa zatwierdzenia regulaminu porządkowego była kwestia zakresu dostępności zasobów bibliotecznych dla potencjalnych użytkowników²⁰. Ponieważ jednak same władze uznały ingerencję w tym zakresie za przesadę, od 1 września 1933 roku *placet* na poziomie państwowym przestał być wymagany. O tym zaś, czy aprobatą na poziomie uczelnianym była konieczna, decydowały przepisy wewnętrzne każdej ze szkół²¹.

Wszystkie państwowe szkoły akademickie w międzywojennej Rzeczypospolitej Polskiej w swej strukturze organizacyjnej musiały obligatoryjnie posiadać własną bibliotekę centralną. Oczywiście nie wykluczało to posiadania również księgozbiorów podręcznych przez inne jednostki organizacyjne uczelni.

Analiza państwowych aktów normatywnych pozwala na dokonanie podziału bibliotek akademickich na uniwersyteckie i nieuniwersyteckie. Klasyfikacja ta miała szczególne znaczenie w latach 1920–1933, później jej rola zmalała, ograniczając się wyłącznie do charakteru symbolicznego²². Realną podstawą wspomnianej klasyfikacji, obowiązującą jednak tylko do 31 sierpnia 1933 roku, było uznanie bibliotek uniwersyteckich za biblioteki publiczne, podczas gdy tego typu placówki w pozostałych uczelniach takiego statusu nie posiadały. Biblioteki uniwersyteckie powinny zatem udostępniać swe zbiory wszystkim

¹⁶ *Statut Akademii Górniczej w Krakowie*, Kraków 1930.

¹⁷ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

¹⁸ DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

¹⁹ *Ustawa z dnia 2 lipca 1937 r. o zmianie ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich* – DzU z 1937 r. Nr 52, poz. 406. Weszła w życie z dniem ogłoszenia 14 VII 1937 roku. Uchylona 30 X 1947 roku *Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego* (DzU z 1947 r. Nr 66, poz. 415).

²⁰ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

²¹ DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

²² DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494, DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247, DzU z 1938 r. Nr 1, poz. 6.

chętnym, niezależnie od celów, dla których chcieli oni z nich korzystać. Co oczywiste, mogły być jednak, i były, wprowadzone ograniczenia co do sposobu korzystania z zasobów bibliotecznych, zwłaszcza względem kategorii użytkowników nieparających się działalnością naukową. Biblioteki pozostałych państwowych szkół akademickich nie miały publicznego charakteru i mogły, chociaż nie musiały, zawęzić grono uprawnionych do wykorzystywania swych zasobów do uczonych oraz młodzieży akademickiej²³. Od 1 września 1933 roku ujednociono status bibliotek akademickich pod względem dostępności, wprowadzając zalecenie, aby w miarę możliwości (zatem nieobligatoryjnie) były one dostępne publicznie²⁴.

Drugą przesłanką stosowania omawianej klasyfikacji, już wyłącznie o symbolicznym i prestiżowym znaczeniu, był fakt, że kierownik biblioteki uniwersyteckiej nosił tytuł dyrektora, podczas gdy w pozostałych bibliotekach był nim naczelny bibliotekarz, a od 1933 roku po prostu kierownik²⁵. Do 31 sierpnia 1933 roku poza tytułem wyróżniał dyrektora biblioteki również sposób mianowania. Mianowania dokonywała głowa państwa²⁶. Po tej dacie różnica pomiędzy kierownikami bibliotek uniwersyteckich i nieuniwersyteckich sprowadzała się już wyłącznie do kwestii tytułatury²⁷. Nie ulega wątpliwości, że uhonorowanie w ten sposób bibliotek uniwersyteckich było związane z faktem, że do tego rodzaju szkół akademickich zaliczały się placówki największe, a co za tym idzie, zakładano, że również ich biblioteki będą stosownie do tego, pod każdym względem (inwentarza, zatrudnionych, korzystających itp.), instytucjami sporych rozmiarów.

Czynnikiem mogącym dodatkowo wzmocnić wprowadzenie omawianej klasyfikacji była kwestia tzw. egzemplarza obowiązkowego. Nie wynikała ona jednak bezpośrednio z przepisów ustrojowych ustaw akademickich. Sprawie tej przyjrzymy się bliżej w kolejnym rozdziale.

EGZEMPLARZE OBOWIĄZKOWE

Niektóre biblioteki akademickie posiadały prawo do otrzymywania publikacji w ramach egzemplarza obowiązkowego. Jednolite i ogólnopolskie przepisy państwowe dotyczące egzemplarzy obowiązkowych weszły w życie dopiero 3 sierpnia 1927 roku²⁸.

²³ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

²⁴ DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247, DzU z 1938 r. Nr 1, poz. 6.

²⁵ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494, DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247, DzU z 1938 r. Nr 1, poz. 6.

²⁶ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494. Czyli początkowo Naczelnik Państwa, a następnie Prezydent Rzeczypospolitej.

²⁷ DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

²⁸ *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych z dnia 4 lipca 1927 r. w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji* – DzU z 1927 r. Nr 67, poz. 595. Ogłoszone 30 VII 1927 roku. Weszło w życie czwartego dnia po dniu ogłoszenia, czyli 3 VIII 1927 roku. Nawiasem mówiąc, zostało ono wydane na podstawie jednego z najbardziej kontrowersyjnych aktów rangi ustawowej w II Rzeczypospolitej: *Rozporządzenia*

Jednak część bibliotek akademickich posiadała takie uprawnienie również wcześniej, na podstawie przepisów tymczasowych. Przykładowo bibliotekom uniwersytetów w Warszawie, Krakowie i Lwowie nadano przywilej otrzymywania pojedynczego egzemplarza obowiązkowego, za pośrednictwem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, już 17 lutego 1919 roku²⁹. Przy czym 20 lipca 1922 roku identyczne uprawnienie otrzymała również Biblioteka Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie³⁰, co wiązało się oczywiście formalnym z przyłączeniem ziemi wileńskiej (tzw. Litwy Środkowej) do Rzeczypospolitej Polskiej

Od 3 sierpnia 1927 roku do 1 marca 1934 roku prawo do otrzymywania jednego egzemplarza obowiązkowego przysługiwało pięciu bibliotekom akademickim. Były to: Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, Biblioteka Uniwersytetu Poznańskiego, Biblioteka Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie³¹.

Od 2 marca 1934 roku zasady dotyczące egzemplarzy obowiązkowych uległy poważnej zmianie. Biblioteki uniwersyteckie utraciły bowiem to prawo jako obligatoryjne. Jednak utrzymano je jako prawo fakultatywne. Oznaczało to, że drukarnia miała obowiązek dostarczenia egzemplarza publikacji, ale tylko na żądanie zainteresowanej biblioteki. Lecz to nie wszystko. Wprowadzono bowiem również jednolitą sieć bibliotek okręgowych, obejmującą terytorium całego kraju. Biblioteka okręgowa otrzymywała egzemplarze obowiązkowe obligatoryjnie, ale wyłącznie z terenów jej podlegających. Do grona bibliotek okręgowych zaliczono jednak tylko cztery placówki akademickie. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie obejmowała swym okręgiem: Warszawę oraz województwa warszawskie, łódzkie i lubelskie. Biblioteka Jagiellońska obejmowała swym okręgiem województwa krakowskie i kieleckie. Bibliotece Uniwersyteckiej we Lwowie podlegały województwa lwowskie, stanisławowskie, tarnopolskie i wołyńskie. Okręg Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu rozciągał się na województwo poznańskie³².

Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 10 maja 1927 r. o prawie prasowym – DzU z 1927 r. Nr 45, poz. 398. Ogłoszonego 24 V 1927 roku, a obowiązującego od 8 VI 1927 roku. Uchylonego zaś 28 II 1930 roku *Zarządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 lutego 1930 r. w sprawie ogłoszenia uchwały Sejmu uchylającej rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 10 maja 1927 r. Dz.U.R.P. Nr 45, poz. 398 i 399* (DzU z 1930 r. Nr 13, poz. 92), po kilkuletnim ostrym sporze politycznym pomiędzy reżimem sanacyjnym a opozycją.

²⁹ *Dekret z dnia 7 lutego 1919 r. w przedmiocie tymczasowych przepisów prasowych* – DzU z 1919 r. Nr 14, poz. 186. Wszedł w życie z dniem ogłoszenia 8 II 1919 roku. *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych w przedmiocie dostarczania bezpłatnych egzemplarzy obowiązkowych druków* – MP z 1919 r. Nr 38. Weszło w życie z dniem ogłoszenia 17 II 1919 roku.

³⁰ *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 8 czerwca 1922 r. dotyczące zmiany rozporządzenia z dn. 12 lutego 1919 r. w przedmiocie dostarczania bezpłatnych egzemplarzy obowiązkowych druków* – DzU z 1922 r. Nr 49, poz. 437. Ogłoszone 5 VII 1922 roku. Weszło w życie piętnastego dnia po dniu ogłoszenia, czyli 20 VII 1922 roku.

³¹ DzU z 1927 r. Nr 67, poz. 595.

³² *Ustawa o bezpłatnym dostarczaniu druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji* – DzU z 1932 r. Nr 33, poz. 347. Ogłoszona 20 IV 1932 roku. Weszła w życie piętnastego dnia po dniu ogłoszenia, czyli 5 V 1932 roku. Uchylona 18 VII 1968 roku *Ustawą z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach* (DzU z 1968 r. Nr 12, poz. 63). *Rozporządzenie Ministra Wyznań religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 9 lutego 1934 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych w sprawie bezpłatnego dostarczania*

FUNKCJONARIUSZE BIBLIOTECZNI

Funkcjonariusze biblioteczni mieli status funkcjonariuszy państwowych. Dzielili się na dwie kategorie: funkcjonariuszy wyższych, czyli urzędników, oraz funkcjonariuszy niższych, czyli służbę. Hierarchicznie najwyższym urzędnikiem biblioteki był jej kierownik. Jak wspomniano wyżej, jednym z czynników branych pod uwagę przy klasyfikacji bibliotek akademickich była tytułatura, a do pewnego momentu również sposób mianowania, szefa zakładu uczelnianego tego typu³³.

W okresie międzywojennym w odniesieniu do dyrektora obowiązywały kolejno dwie procedury jego powoływania, różniące się między sobą organem państwowym uprawnionym do mianowania. Do 31 sierpnia 1933 roku dyrektora mianował szef państwa³⁴ – początkowo Naczelnik Państwa³⁵, od 14 grudnia 1922 roku Prezydent Rzeczypospolitej lub pełniący jego obowiązki Marszałek Sejmu³⁶. Mianowanie odbywało się na wniosek senatu zainteresowanej uczelni. Wniosek wymagał uprzedniego zatwierdzenia przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W razie odmowy akceptacji kandydata senat musiał dokonać nowego wyboru. Oznaczało to w praktyce, że powołanie dyrektora biblioteki wymagało porozumienia pomiędzy uczelnią a wspomnianym ministerstwem³⁷. Od 1 września 1933 roku dyrektora mianował Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, na wniosek senatu. Obniżyło to rangę honorową dyrektury, ale uprościło procedurę mianowania. Realnie zaś niewiele zmieniło w stosunku do rozwiązań pierwotnych i relacji na linii uczelnia – Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego³⁸.

Naczelnego bibliotekarza mianował Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, na wniosek senatu. Przy czym w szkołach jednowydziałowych wniosek zamiast senatu formułowała pełniąca obligatoryjnie jego obowiązki rada wydziałowa³⁹. Po zastąpieniu 1 września 1933 roku funkcji naczelnego bibliotekarza kierownikiem biblioteki w dalszym ciągu był on mianowany przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, na wniosek senatu. Jednak w uczelniach jednowydziałowych, które nie zdecydowały się na wprowadzenie do swej struktury senatu (a możliwość taka została ustanowiona nową usta-

druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji – DzU z 1934 r. Nr 17, poz. 137. Weszło w życie z dniem ogłoszenia 2 III 1934 roku. Uchylone 16 X 1947 roku *Rozporządzeniem Ministra Oświaty z dnia 20 czerwca 1947 r. wydanym w porozumieniu z Ministrami Administracji Publicznej, Ziem Odzyskanych oraz Kultury i Sztuki w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji* (DzU z 1947 r. Nr 64, poz. 374).

³³ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494, DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247, DzU z 1938 r. Nr 1, poz. 6.

³⁴ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

³⁵ *Uchwała Sejmu z dnia 20 lutego 1919 r. o powierzeniu Józefowi Piłsudskiemu dalszego sprawowania urzędu Naczelnika Państwa* – DzU z 1919 r. Nr 19, poz. 226.

³⁶ *Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* – DzU z 1921 r. Nr 44, poz. 267, *Moldawa Tadeusz, Konstytucje Polskie 1918-2008*, Warszawa 2008.

³⁷ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

³⁸ DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247, DzU z 1938 r. Nr 1, poz. 6.

³⁹ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

wą akademicką), wniosek formułowało do 13 lipca 1937 roku zebranie ogólne profesorów (po tej zaś dacie rada profesorów), na które w interesującym nas okresie, w myśl przepisów państwowych, przechodziły kompetencje senackie⁴⁰.

Początkowo ustawowo określono jedynie kwalifikacje kandydata na dyrektora biblioteki, który musiał obligatoryjnie posiadać stopień naukowy doktora⁴¹. Od naczelnego bibliotekarza doktorat nie był wymagany⁴². Jednak od 1 września 1933 roku kierownik biblioteki nieuniwersyteckiej, co prawda w dalszym ciągu nie musiał być doktorem, ale wymagano od niego co najmniej niższego akademickiego stopnia naukowego (zasadniczo magistra)⁴³. Oczywiście w całym okresie międzywojennym uczelnie akademickie mogły na własną rękę zaostrzać kryteria wstępne dla kandydatów na kierownika (dyrektora, naczelnego bibliotekarza). Przykładowo Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, według stanu prawnego na dzień 7 września 1929 roku, wymagał od kandydata na dyrektora swej biblioteki: zdanego egzaminu państwowego z fachowych studiów bibliotekarskich, rocznej praktyki w jednej z publicznych bibliotek państwowych oraz legitymowania się dorobkiem naukowym w zakresie bibliografii i bibliotekarstwa⁴⁴.

Kierownik biblioteki był zwierzchnikiem służbowym wszystkich pracowników biblioteki. Do jego zarządzeń musieli się stosować także wszyscy korzystający z jej usług. Kierownik miał prawo osobistego wypowiedzania się na posiedzeniach senatu we wszelkich sprawach dotyczących biblioteki⁴⁵. Kierownik biblioteki mógł mieć zastępcę, jednak zależne to było od decyzji konkretnej uczelni. Przykładowo w Bibliotece Akademii Górniczej w Krakowie, według stanu na dzień 5 sierpnia 1927 roku, zastępcą naczelnego bibliotekarza był z urzędu najstarszy stanowiskiem zawodowy urzędnik biblioteki⁴⁶.

Pozostałych funkcjonariuszy biblioteki można podzielić na naukowych i administracyjnych. Do pierwszej grupy zaliczano funkcje wymagające posiadania kwalifikacji bibliotekarskich (np. bibliotekarz, asystent biblioteczny). Druga grupa, obejmująca wszystkich pozostałych urzędników, dzieliła się z kolei na funkcje rachunkowe (np. księgowy, asystent rachunkowy) i kancelaryjne (np. adiunkt kancelaryjny, kancelista)⁴⁷.

Urzędnicy z kwalifikacjami bibliotekarskimi mianowani byli przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na wniosek kierownika biblioteki, zatwierdzony przez senat. Warunkiem mianowania urzędnika wykwalifikowanego było wykazanie się przez niego, poza wymogami ogólnymi stosownymi dla urzędnika państwowego, świa-

⁴⁰ DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247, DzU z 1937 r. Nr 52, poz. 406.

⁴¹ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494, DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247, DzU z 1938 r. Nr 1, poz. 6.

⁴² DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

⁴³ DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

⁴⁴ *Statut Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, Lwów 1929 (lub nieco później).

⁴⁵ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494, DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247, DzU z 1938 r. Nr 1, poz. 6.

⁴⁶ *Statut Akademii Górniczej w Krakowie*.

⁴⁷ *Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej* – DzU z 1922 r. Nr 21, poz. 164. Ogłoszona 31 III 1922 roku. Weszła w życie 1 IV 1922 roku. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 czerwca 1924 r. o ustanowieniu tabeli stanowisk we władzach i urzędach państwowych* – DzU z 1924 r. Nr 64, poz. 631. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 1933 r. o ustanowieniu tabeli stanowisk we władzach, urzędach, zakładach i instytucjach państwowych* – DzU z 1933 r. Nr 102, poz. 780.

dectwem złożenia egzaminu państwowego ze studiów bibliotekarskich⁴⁸. Ponieważ jednak od samego początku zdawano sobie sprawę z braku odpowiedniej liczby fachowych kandydatów, zawieszono w praktyce ten wymóg do upływu roku od utworzenia państwowych kursów bibliotekarskich⁴⁹. Tymczasem egzaminy państwowe dla kandydatów do państwowej służby bibliotecznej zostały wprowadzone dopiero 15 maja 1930 roku⁵⁰. Jednak wydaje się, że od samego początku starano się zatrudniać osoby posiadające stosowne wykształcenie, a jeżeli nie było to możliwe, ze względu na brak odpowiedniej liczby kadr, przynajmniej posiadające doświadczenie w pracy w bibliotece lub placówce o zbliżonym charakterze.

Pracowników na funkcje administracyjne mianował początkowo senat, bez udziału organów państwowych⁵¹. Teoretycznie od 1 września 1933 roku kompetencje do mianowania także tych pracowników przysługiwały Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, jednak mógł on przekazać stosowne uprawnienia uczelniom i zapewne właśnie tak czynił⁵². Dotyczyło to również służby (np. woźnych). Nie ulega wątpliwości, że mianowania funkcjonariuszy bibliotecznych następowały zasadniczo na wniosek kierownika zainteresowanej biblioteki akademickiej.

KOMISJA BIBLIOTECZNA

Do wydawania opinii w sprawach bibliotecznych, z wyjątkiem personalnych, senat powoływał komisję biblioteczną. Podstawowym zadaniem komisji bibliotecznej było wnioskowanie o zakup książek i czasopism odpowiadających potrzebom naukowym i dydaktycznym uczonych oraz młodzieży akademickiej⁵³.

Od 15 września 1920 roku do 31 sierpnia 1933 w skład komisji bibliotecznej wchodził: kierownik biblioteki, delegaci wydziałów oraz delegat Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Przewodniczącym komisji bibliotecznej był z urzędu kierownik biblioteki. Liczbę delegatów wydziałowych do komisji bibliotecznej regulowały przepisy wewnętrzne każdej uczelni, zapewne najczęściej statut, lub regulamin biblioteki. Ich wyboru dokonywała rada wydziałowa, choć zasadniczo nie można było wykluczyć powierzenia tej czynności dziekanowi. Delegat Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

⁴⁸ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494, DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247, DzU z 1938 r. Nr 1, poz. 6.

⁴⁹ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

⁵⁰ *Rozporządzenie rady Ministrów z dnia 11 kwietnia 1930 r. o służbie przygotowawczej i egzaminie kandydatów na stanowiska I kategorii w państwowej służbie bibliotecznej* – DzU z 1930 r. Nr 36, poz. 296. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 kwietnia 1930 r. o służbie przygotowawczej i egzaminie kandydatów na stanowiska II kategorii w państwowej służbie bibliotecznej* – DzU z 1930 r. Nr 36, poz. 295. Oba akty weszły w życie z dniem ogłoszenia: 5 V 1930 roku.

⁵¹ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

⁵² DzU z 1922 r. Nr 21, poz. 164, DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247, DzU z 1938 r. Nr 1, poz. 6.

⁵³ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494, DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247, DzU z 1938 r. Nr 1, poz. 6.

powinien wywodzić się z grona członków jednej z miejscowych instytucji naukowych⁵⁴. Od 1 września 1933 roku skład komisji bibliotecznej oraz szczegółowy zakres jej uprawnień określał obligatoryjnie statut uczelni⁵⁵.

PODSUMOWANIE

Jak łatwo zauważyć, władze państwowe dość nierówno traktowały biblioteki akademickie, szczególnie interesując się tymi uniwersyteckimi. Nie powinno to jednak budzić zdziwienia co najmniej z dwóch powodów. Najistotniejszy jest fakt, że uniwersytety w porównaniu z pozostałymi instytucjami akademickimi charakteryzowały się najszerszym zakresem zainteresowań naukowych i dydaktycznych. I to nie tyle ze względu na liczbę studentów czy kadry pedagogicznej, ile na liczbę wydziałów, a co za tym idzie, rodzaj dyscyplin naukowych, którymi dana uczelnia się parała. Politechniki, już nie mówiąc o szkołach jednowydziałowych, miały o wiele węższy zbiór zainteresowań badawczych uwarunkowany swą specjalizacją. Pochodną powyższego stanu rzeczy było to, że biblioteki uniwersyteckie z zasady powinny posiadać zbiory większych rozmiarów i bardziej różnorodne niż pozostałe placówki. Czynnikiem wpływającym na szczególne zainteresowanie prawodawcy bibliotekami uniwersyteckimi mogło być również to, że przynajmniej dwie uczelnie, a mianowicie Uniwersytet Jagielloński oraz Uniwersytet Jana Kazimierza, mogły poszczycić się dłuższym, nieprzerwanym okresem działalności, a co za tym idzie, ich zbiory biblioteczne były szczególnie bogate i cenne. Do pewnego stopnia mogło to również dotyczyć Uniwersytetu Warszawskiego, który przecież także nie powstał na surowym korzeniu, lecz z przekształcenia się z instytucji rosyjskiej.

Przyglądając się zmianom uregulowań formalno-prawnych w interesującym nas zakresie, można zauważyć trend do zmniejszania ingerencji władz państwowych w funkcjonowanie bibliotek akademickich. Upraszczając procedury (np. przy powoływaniu dyrektora czy ustanawianiu regulaminu porządkowego), zwiększano również wpływ samej uczelni na działalność tej instytucji (np. określenie składu komisji bibliotecznej). Biorąc zaś pod uwagę, że w całym okresie II Rzeczypospolitej władze państwowe, zwłaszcza w osobie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, bardzo mocno ingerowały w autonomię szkół akademickich, ich zainteresowanie bibliotekami na tym tle można uznać za nader umiarkowane.

⁵⁴ DzU z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

⁵⁵ DzU z 1933 r. Nr 29, poz. 247.

STATE ACADEMIC LIBRARIES IN THE SECOND POLISH COMMONWEALTH OF NATIONS SPECIFIC FORMAL-LEGAL REGULATIONS

SUMMARY

The article presents the formal-legal regulations relating to the functioning of state academic libraries in the Second Polish Commonwealth of Nations. The paper has the character of a source material and is fundamentally based on an analysis of state legislation from the years 1920–1939, supplemented with examples taken from the statutes of the Jan Kazimierz University in Lvov and the Academy of Mining in Cracow. The article has been divided into six chapters. In the introduction, the author discusses briefly the origin of the institution of the library as a necessary unit of every higher school of learning. He presents the legal grounds on which the activity of academic institutions is based and discusses briefly the system of state academic education. Subsequently, he characterizes the place of the library in the organizational structure of a state academic institution in the Second Polish Commonwealth of Nations and comes forward with a proposition of a classification of such libraries. He discusses the problem of the so called ‘obligatory copy’ with regard to the university libraries and the status of such libraries within the national network of regional libraries, established officially in 1934. He also presents the basic issues relating to the functionaries of academic libraries, paying special attention to the post of library manager. Subsequently, he analyzes the institution of the library commission, an obligatory advisory organ operating within each academic library. The author concludes his paper with the presentation of the major trends as regards the attitude of the state legislator to the issue of the functioning of academic libraries.

